

بررسی چالش‌های مالیاتی تأمین مالی از طریق اوراق صکوک اجاره

نیکو دولتی*

تاریخ دریافت: ۸۷/۰۷/۳۰

ابوالفضل جعفری**

تاریخ پذیرش: ۸۷/۱۱/۰۱

چکیده

یکی از مهم‌ترین مباحث مطرح در علوم مالی، تأمین مالی است. بدین منظور ابزارهای مختلف تأمین مالی طراحی و مورد استفاده قرار می‌گیرند. با توجه به فقدان تنوع ابزارهای مالی در کشورمان، طراحی ابزارهای متنوع مالی و فراهم نمودن امکان تأمین مالی از طریق آن‌ها یکی از نیازهای اساسی شرکت‌های ایرانی است. در نظام مالی اسلامی کشورمان، اوراق صکوک اجاره که یکی از پرکاربردترین ابزارهای تأمین مالی در حوزه مالی اسلامی است گزینه‌ای مناسب برای تأمین مالی شرکت‌های ایرانی است. اما برای این منظور باید تدابیر لازم اندیشیده شود و طراحی این ابزار مالی با در نظر گرفتن کلیه عوامل و شرایط خاص کشورمان انجام گیرد. مسائل مالیاتی از عمده‌ترین چالش‌های موجود در این راه می‌باشد. به نظر می‌رسد برای حل مشکلات مالیاتی پیش روی انتشار اوراق صکوک اجاره، در کوتاه‌مدت باید سود یا اجاره پرداختی این اوراق همانند سود اوراق مشارکت و سود سپرده‌های بانکی معاف از مالیات شود ولی در بلندمدت با تصویب قوانین مناسب، سود یا اجاره پرداختی اوراق صکوک اجاره، سود اوراق مشارکت، و سود سپرده‌های بانکی مشمول مالیات شود اما هزینه آن‌ها هزینه قابل-قبول مالیاتی باشد.

واژگان کلیدی

تأمین مالی، اوراق صکوک اجاره، چالش‌های مالیاتی

*دانشجوی دکتری مدیریت مالی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه شهید بهشتی

**کارشناس ارشد مدیریت مالی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبایی

مقدمه

با توجه به این که بازار سرمایه در کشور ما بازاری تقریباً تک ازاری (منحصر به سهم) به شمار می‌رود و بر اساس تحقیقات صورت گرفته، از حیث میزان جذابیت در وضعیت نسبتاً ضعیفی به سر می‌برد (انواری و همکاران، ۱۳۸۳، ص ۱۶)، طراحی و معرفی انواع مختلف ابزارهای مالی، سلیق سرمایه‌گذاران مختلف را که دارای درجه ریسک‌پذیری و افق‌های سرمایه‌گذاری متفاوتی می‌باشند، تأمین خواهد کرد. همچنین جذب و تخصیص بهینه منابع مالی مازاد جامعه به سرمایه‌پذیران، افزایش کارایی بازار سرمایه، ایجاد گزینه مختلف تأمین مالی برای برآورده ساختن نیازهای مختلف شرکت‌ها، ایجاد زمینه لازم برای انتخاب ساختار بهینه سرمایه توسط شرکت‌ها و در نهایت رشد و توسعه اقتصادی جامعه را در پی خواهد داشت. بدیهی است که گسترش ابزارها در بازار سرمایه کشور را از بانک‌پایگی به سوی بازارپایگی سوق خواهد داد و موجب افزایش کارایی در تخصیص منابع مالی خواهد شد. از طرفی به دلیل حاکمیت داشتن قوانین اسلامی بر بازارهای مالی کشور لازم است که کلیه ابزارها در تطابق با این قوانین طراحی و اجرا شوند. ابزارسازی در بازارهای اسلامی مبتنی بر عقود اسلامی صورت می‌گیرد و به این منظور متفکرین اسلامی با استفاده از این عقود به طراحی ابزارهای اسلامی از جمله صکوک پرداخته‌اند. از طرفی با توجه به سیاست‌های کلان اقتصادی مانند برنامه‌های پنج ساله توسعه اقتصادی که بر افزایش درآمدهای مالیاتی دولت از محل درآمدهای مالیاتی تأکید دارند، شیوه برخورد مالیاتی و نحوه مالیات‌بندی بر کلیه ابزارهای مالی اسلامی از جمله صکوک، نیازمند تفکر صحیح و تدبیر فراوان است. عدم وجود یک نهاد متولی در محاسبه نرخ هزینه سرمایه ابزارهای شرکتی از یک سو و اعطای معافیت‌های مالیاتی به برخی ابزارهای تأمین مالی قبلی مانند اوراق مشارکت از سوی دیگر به پیچیدگی مالیات‌بندی ابزارهای نوین اسلامی می‌افزاید. در این مقاله پس از بررسی ادبیات موضوع، سازوکار تأمین مالی از طریق اوراق صکوک اجاره به اختصار معرفی می‌شود و سپس چالش‌های مالیاتی پیش روی انتشار این اوراق در کشورمان بررسی و در نهایت پیشنهادها کاربردی برای برون‌رفت از این چالش‌ها ارائه می‌گردد.

۱. ادبیات تحقیق

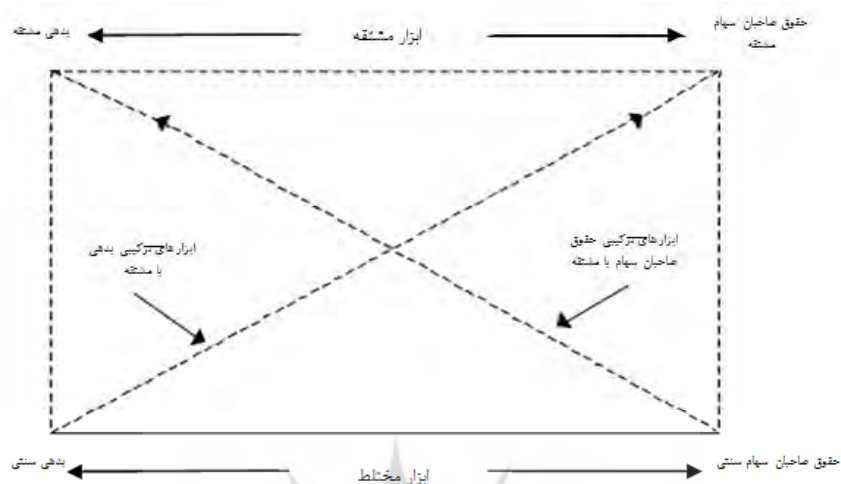
بخش بزرگی از تحقیقات انجام شده در حوزه مالیات‌بندی ابزارهای مالی، مربوط به نحوه تعیین درآمد مشمول مالیات است، مبنای مالیات‌بندی اوراق بهادار، درآمد مشمول مالیات پس از کسر آن دسته هزینه‌های قابل قبول می‌باشد که برای تملک اوراق مدنظر واقع شده است. به طور خاص می‌توان به هزینه‌های مرتبط با مکانی که سرمایه‌گذاری در اوراق بهادار انجام می‌شود اشاره کرد، بازارهای بورس یا خارج از بورس به لحاظ هزینه‌های سرمایه‌گذاری متفاوت هستند. این تفاوت که برگرفته از ماهیت بازارهاست بر هزینه‌های سرمایه‌گذاری اثر می‌گذارد و در درآمد قابل مالیات‌بندی سرمایه‌گذاران تفاوت ایجاد می‌کند. در این بین نحوه مالیات‌بندی اوراق بهاداری که برای نگهداری و نه مبادله، تملک شده‌اند نیز نیازمند بررسی است. با این نگاه، کلیه منافع ممکن حاصل از سرمایه‌گذاری در هر شکلی از ورقه بهادار یا مربوط به دریافت‌های دوره‌ای آن (مانند سود تقسیمی) است یا مربوط به مبلغ قابل مطالبه در زمان واگذاری یا همان قیمت فروش (وارووا، ۲۰۰۵، ص ۲). علیرغم سادگی ظاهری این تعاریف، گاهی اعمال مرزبندی مشخصی میان درآمدهای مشمول مالیات حاصل از سرمایه‌گذاری در اوراق بهادار، به سبب پیچیدگی ماهوی آنها، دشوار می‌نماید و قانون‌گذاران مالیاتی به دلیل نداشتن درک صحیح از فرآیند و کارکرد این ابزارها گاه الزامات سخت‌گیرانه و گاه مقررات سهل‌گیرانه‌ای را بر اوراق بهادار اعمال می‌کنند. شاید بزرگ‌ترین مشکل در استفاده از نظام سنتی مالیات‌بندی، مربوط به ابزارهای مالی جدید، خصوصاً ابزار مشتقه باشد. به طور کلی برای هر نوع درآمدی سه مشخصه وجود دارد که به مثابه راهنمایی برای مالیات‌بندی به شمار می‌رود: اول، نوع یا ماهیت درآمد است (درآمد معمولی، عایدات سرمایه‌ای، درآمد حاصل از بهره، سود تقسیمی و غیره). دوم، زمان وقوع درآمد (یا هزینه) است و سوم این که آیا منبع درآمد داخلی است یا خارجی و آیا مشمول معافیت خاصی قرار می‌گیرد یا نه. ابداع ابزارهای نوین مالی موجب مغشوش شدن این چارچوب‌ها شده است چرا که این ابداعات تبدیل یک نوع از ابزار یا درآمدها را به نوعی دیگر و یا ترکیبی از سایر انواع، امکان‌پذیر ساخته است، مشکل این جاست که معمولاً ترکیب تبدیل‌یافته برخورد مالیاتی متفاوتی را تجربه خواهد کرد. برای مثال

ممکن است ابزار مالی A معادل جمع دو ابزار مالی B و C باشد ($C+B=A$). ولی مالیات‌بندی ابزار A معادل مجموع مالیات‌بندی اعمال شده بر ابزارهای B و C نباشد تنها به این دلیل که ماهیت، زمان و منبع درآمدی ترکیب B و C با A متفاوت است (گروه متخصصان همکاری‌های بین‌المللی مالیاتی، ۲۰۰۱، صص ۹ و ۱۰).

برای ارزیابی نحوه برخورد نظام مالیاتی^۱ با ابزارهای مالی می‌توان معیارهای بسیاری را برشمرد. ولی مهم‌ترین این معیارها عبارتند از انصاف^۲، کارایی^۳ و ترکیبی از سادگی^۴، شفافیت^۵ و قابلیت مدیریت^۶. علیرغم این که گاهی معیارهای مذکور در درجه‌ای از تناقض با یکدیگر قرار می‌گیرند، نظام مالیاتی مطلوب، نظامی است که بتواند ترکیبی متعادل از آنها را به کار گرفته و به شیوه‌ای روان کار کند.

انصاف ناظر به توانایی پرداخت مالیات تعیین شده توسط مؤدی است. نظام مالیاتی زمانی کاراست که انحرافات اقتصادی ناشی از آن حداقل باشد به این معنا که اعمال مالیات‌های برخاسته از آن موجب تغییر رفتار در مؤدیان نشود. سادگی نظام مالیات‌بندی که تمکین به آن را برای مؤدیان آسان می‌سازد ناظر به زمان و پول صرف شده برای درک قوانین، برنامه‌ریزی، نگهداری مدارک موردنیاز و فرآیندهای حسابرسی مالیاتی است. شفافیت ویژگی نظامی است که عدم اطمینان‌های پیرامون آن اندک و به راحتی قابل درک باشد و نهایتاً قابلیت مدیریت آن اشاره به امکان وصول آن به اثر بخش‌ترین شیوه از بُعد هزینه دارد. علیرغم اطلاع سیاست‌گذاران مالیاتی از این اصول، برخورد مالیاتی فعلی با ابزارهای مالی ملغمه‌ای است از پیچیدگی‌ها، نابرابری‌ها و ناسازگاری‌ها (برانسون، ۲۰۰۸م، ص ۲ و ۳).

برای بیانی ساده‌تر از تنوع ماهیت ابزارهای مالی و نمایش ویژگی‌های طیفی دسته‌بندی این ابزارها می‌توان از نمودار (۱) بهره جست (وود، ۱۹۹۹م، ص ۷۴).

نمودار ۱: ابزارهای بدهی، حقوق صاحبان سهام، مختلط و مشتقه

مالیات‌بندی صحیح برای هر دسته از این ابزارها به گونه‌ای اعمال می‌شود که در تصمیم‌گیری‌های مالی عاملی مربوط^۷ نباشد، به این معنا که سیستم مالیاتی سازگاری درونی برای ابزارهای مالی داشته باشد و تبعیض در آن وجود نداشته باشد. در زمینه اعمال یا عدم اعمال مالیات بر ابزارهای مالی نظرات متناقضی وجود دارد. نظریه مدافع اعمال مالیات بر ابزارهای مالی معتقد است که مالیات، علاوه بر افزایش سفره مالیاتی دولت، اثرات مثبتی در زمینه تنظیم بازار دارد. از جمله کاهش نوسانات بازار، معاملات اضافی و معاملات دارای ماهیت سفته‌بازانه. علاوه بر این دادوستد ابزارهای مالی موجب می‌شود که طی یک دوره معین منابعی که دست به دست در بازارهای مالی می‌چرخد بسیار بیشتر از ارزش معاملات واقعی باشد و منابع در اختیار بازارهای مالی توجیه‌کننده سهم آنها در رفاه اقتصادی نمی‌باشد. از طرفی منتقدان عقیده دارند که اگر مالیات تنها بر یک ابزار یا گروهی از ابزارها اعمال گردد سبب انتقال معاملات از آن ابزار به سایر ابزارهای بدون مالیات یا با مالیات کمتر خواهد شد. بدین ترتیب چاره‌ای جز این نخواهد بود که تبعیض مالیاتی کلیه ابزارهای همگون در بازارهای مالی برچیده شود؛ علاوه بر این مالیات‌بندی ابزارها خود از عوامل افزایش اصطکاکات بازار^۸ و

هزینه‌های معاملاتی‌ای است که سبب کاهش کارایی بازار می‌گردد (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۳، صص ۱۳۴-۱۲۹).

با نظری اجمالی و به منظور جمع‌بندی به نظر می‌رسد گوناگونی برخوردهای مالیاتی بیش از هر موضوع دیگر توسط خبرگان این حوزه مذموم شمرده شده است و سازگاری سیاست‌های مالیات‌بندی نکته‌ای است که باید توسط قانون‌گذاران مورد توجه خاص واقع شود.

در خصوص پیشینه تحقیق، شایان ذکر است که بر اساس بررسی‌های مؤلفان، با توجه به جدید بودن حوزه تحقیق یعنی مالیات‌بندی ابزارهای مالی اسلامی، تاکنون تحقیق قابل توجه و قابل استنادی در این حوزه، چه در داخل و چه در خارج از کشور انجام نشده است.

۲. اوراق صکوک اجاره

به طور کلی اوراق صکوک برگرفته از فرایند تبدیل به اوراق بهادار کردن است که در آن، واسط داری‌هایی را به دست آورده و بر مبنای آنها اوراقی را منتشر می‌کند که نشان دهنده ذینفع بودن دارندگان اوراق از آن داری‌ها است. در نتیجه، شرط اصلی انتشار اوراق صکوک، وجود داری‌ی مشهود در ترازنامه نهادی است که قصد تجهیز منابع مالی خود را دارد (نجفی، ۱۳۸۵، ص ۳۲).

ارزش اوراق صکوک منتشره در دنیا در نیمه اول سال ۲۰۰۷ به ۲۴ میلیارد دلار رسیده است که بیش از ارزش کل آن در سالهای گذشته است (طارق، ۲۰۰۵، ص ۳). در این میان، صکوک اجاره پر کاربردترین نوع این اوراق است به طوری که ۷۰ تا ۸۰ درصد تأمین مالی از طریق اوراق صکوک را به خود اختصاص می‌دهد. در این نوع صکوک، یک داری‌ی مشهود موجود اجاره شده موضوع انتشار قرار می‌گیرد و دارندگان این اوراق (سرمایه‌گذاران) مالک سهمی از داری‌ی و درآمدهای مرتبط با آن هستند (بابا قادری و فیروزی، ۱۳۸۶، ص ۲۳۸).

برای بررسی چالش‌های مالیاتی اوراق صکوک اجاره، اطلاع از فرآیند انتشار این اوراق ضروری است. بر اساس آیین‌نامه پیشنهادی سازمان بورس و اوراق بهادار

کشورمان برای انتشار اوراق صکوک اجاره، ارکان درگیر در فرآیند انتشار این اوراق عبارتند از فروشنده، مصرف‌کننده، بانی (که ممکن است فروشنده نیز باشد)، واسط و سرمایه‌گذاران. بر این اساس در فرآیند انتشار صکوک اجاره دو حالت وجود دارد: (۱) اتحاد مصرف‌کننده و فروشنده (بانی)، (۲) جدایی مصرف‌کننده و فروشنده (بانی).

در حالت اتحاد مصرف‌کننده و بانی، ابتدا بانی (متقاضی منابع مالی) دارایی خود را به شرکت واسط می‌فروشد. واسط نیز به پشتوانه این دارایی، اوراق صکوک اجاره منتشر می‌کند و به سرمایه‌گذاران می‌فروشد. واسط، وجوه حاصل از فروش این اوراق را به فروشنده دارایی می‌دهد و پس از آن بر اساس توافقنامه‌ای که بین واسط و فروشنده نوشته می‌شود، دارایی برای مدت معینی به بانی اجاره داده می‌شود. به این ترتیب، در هر دوره که بانی (مستاجر) اقساط اجاره خود را به واسط می‌پردازد، وی این وجوه را به صورت کوپن سود به دارندگان اوراق می‌پردازد.

در حالت جدایی مصرف‌کننده و بانی، ابتدا بانی (متقاضی منابع مالی) دارایی خود را به شرکت واسط می‌فروشد. واسط نیز به پشتوانه این دارایی، اوراق صکوک اجاره منتشر می‌کند و به سرمایه‌گذاران می‌فروشد. واسط وجوه حاصل از فروش این اوراق را به فروشنده دارایی می‌پردازد. برخلاف حالت قبل، در این مقطع واسط دارایی را بر اساس توافقنامه‌ای به شرکتی غیر از شرکت بانی (مصرف‌کننده) اجاره می‌دهد، به این ترتیب، در هر دوره که مصرف‌کننده (مستاجر) اقساط اجاره خود را به واسط می‌پردازد، وی این وجوه را به صورت کوپن سود به دارندگان اوراق می‌پردازد.

۳. چالش‌های مالیاتی اوراق صکوک اجاره

همان‌گونه که اشاره شد طراحی و بکارگیری ابزارهای متنوع مالی در بازار سرمایه کشورمان امری ضروری و حیاتی است اما این کار مستلزم بررسی و مطالعه دقیق کلیه جوانب مربوطه و انتخاب و بکارگیری بهترین و کاراترین گزینه‌های موجود می‌باشد. یکی از مهمترین مسائلی که در طراحی و انتشار هر نوع ورقه بهاداری باید مد نظر قرار گیرد، مسائل مالیاتی پیرامون آن است. در محیط رقابتی، ابزارهای مختلف مالی باید هم برای سرمایه‌گذار و هم سرمایه‌پذیر از جذابیت برخوردار باشد تا قابلیت کاربرد پیدا

کنند. مسائل مالیاتی از این جهت که بر نرخ بازده سرمایه گذار و نرخ تأمین مالی سرمایه پذیر یا استفاده کننده از سرمایه تأثیر مستقیم می گذارد و قابلیت بکارگیری ابزارهای مالی را در محیط رقابتی تحت تأثیر قرار می دهد، حایز اهمیت فراوان است.

در توصیه سیاست های مالیاتی، به ویژه در بین کشورهای با ساختار سیاسی اجتماعی متفاوت بایستی احتیاط فوق العاده ای صورت گیرد (گیلکی حکیم آبادی، ۱۳۸۳، ص ۲). باید توجه داشت که اتخاذ سیاست های مالیاتی در این حوزه نیز همانند هر حوزه دیگری باید در راستای سیاست های کلان مالیاتی در کشور باشد و یا حداقل با آنها در تناقض نباشد. بنابراین در بررسی و لحاظ مسائل مالیاتی به منظور طراحی و معرفی ابزارهای جدید مالی به بازار سرمایه از یک سو باید جنبه کاربرد پذیری و رقابت پذیری آنها مورد توجه و عنایت کافی قرار گیرد و از سوی دیگر، هم راستا بودن سیاست های مالیاتی پیشنهادی برای ابزارهای مالی مورد نظر با سیاست های کلان مالیاتی کشور به ویژه برنامه های پنج ساله توسعه اقتصادی و سند چشم انداز بیست ساله مد نظر قرار گیرد. اوراق بهادار اسلامی به طور عام و اوراق صکوک اجاره به طور خاص نیز از این قاعده مستثنی نمی باشند.

از این روی به منظور بررسی و تبیین چالش های مالیاتی فرآیند انتشار صکوک اجاره، نگاهی اجمالی بر وضعیت و سیاست های کلان مالیاتی کشور می اندازیم. مالیات به عنوان مهم ترین ابزار سیاست های مالی دولت در نیل به توسعه اقتصادی، تأمین و برقراری عدالت اجتماعی از اهمیت وافری برخوردار است. نظام مالیاتی کارآمد در حوزه منابع درآمدی به بازتوزیع درآمد و توزیع عادلانه آن و در حوزه تولید و سرمایه گذاری به توسعه بازار سرمایه و نهایتاً رفاه عمومی جامعه منجر خواهد شد. بررسی عملکرد نظام مالیاتی کشور نشان می دهد که در تأمین درآمدهای دولت، نظام مالیاتی کارایی چندانی نداشته است (جعفری صمیمی و صالح نژاد، ۱۳۷۸، ص ۱۰۸). در این برهه که عدالت اجتماعی حتی با واگذاری سهام عدالت به یک عزم ملی بدل شده است اصلاح نظام مالیاتی و ساختار هزینه ای دولت اجتناب ناپذیر است. در قانون برنامه چهارم در باب اصلاح ساختار هزینه ای، نظام بودجه ریزی عملیاتی (ماده ۱۳۸) و تأمین کامل اعتبارات هزینه ای دولت از طریق درآمدهای مالیاتی و

کاستن از وابستگی عواید نفتی تجویز شده است. همچنین مواد ۴ و ۳۲ و ۹۵ قانون برنامه چهارم به اصلاح نظام مالیاتی معطوف بوده که به ترتیب این مواد به حذف هر گونه تخفیف، ترجیح، معافیت مالیاتی و عدم برقراری معافیت های جدید، به کار بستن سیاست های مالیاتی بهینه توسط دولت به منظور برقراری عدالت و کاهش نابرابری های اقتصادی و بازتوزیع عادلانه درآمدها تأکید دارد. بررسی جدول (۲) بیانگر آن است که نسبت درآمدهای حاصل از نفت و گاز به منابع عمومی دولت طی سال های ۸۴-۱۳۷۹ روند نزولی طی کرده ضمن آن که نسبت درآمدهای مالیاتی به منابع عمومی نیز از روند نزولی برخوردار بوده است به عبارت دیگر درآمد حاصل از نفت و گاز با سرعت بیشتری از درآمدهای مالیاتی رشد یافته و با وجود تأکیدات برنامه مبنی بر کاهش وابستگی به نفت موفق به انجام آن نشده ایم و طی سال های مورد بررسی نسبت درآمدهای حاصل از نفت و گاز ستون چهار جدول (۲) به درآمدهای حاصل از مالیات (ستون پنج جدول ۲) از فاصله معنی داری برخوردار بوده و سهم درآمدهای نفتی در درآمدهای دولت از سهم درآمدهای مالیاتی بیشتر بوده است (به طور متوسط سهم درآمدهای نفتی حدود ۱۷ درصد از سهم درآمدهای مالیاتی بیشتر است). آن چه سبب تأمل و تعمق پیرامون موضوع موصوف می شود مقایسه نسبت درآمدهای مالیاتی به منابع عمومی دولت ایران با سایر کشور ها از جمله همسایگان ایران است برای مثال ترکیه و پاکستان و حتی هند بیش از ۷۰ درصد منابعشان وابسته به مالیات است در حالی که این رقم در ایران در بهترین شرایط از ۳۳ درصد فرا نرفته است.

جدول (۲): درآمدهای دولت

سال	(۱) منابع عمومی دولت	(۲) درآمد نفت و گاز	(۳) درآمد مالیاتی	نسبت (۲) به (۱)	نسبت (۳) به (۱)
۱۳۷۹	۱۰۷۰۲۹	۵۹۴۴۸/۵	۳۲۸۴۲/۱	۵۵/۵	۳۰/۶
۱۳۸۰	۱۲۸۲۴۴	۷۱۹۵۷	۴۱۷۸۸	۵۶/۱	۳۲/۷
۱۳۸۱	۲۲۹۹۶۴	۱۰۱۱۲۷	۵۰۵۸۷	۴۴	۲۲
۱۳۸۲	۲۶۳۳۷۵	۱۲۶۶۵۴	۶۵۰۹۹	۴۸/۱	۲۴/۷
۱۳۸۳	۳۲۷۳۱۷/۸	۱۴۹۱۸۴	۸۴۴۲۱	۴۵/۵	۲۵/۷
۱۳۸۴	۴۷۰۹۹۰	۱۸۶۳۴۲	۱۳۴۵۷۴	۴۰	۲۸/۷

جدول (۳): پیش بینی چند شاخص

عنوان	سال	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸
درآمدهای مالیاتی (میلیارد ریال)		۱۱۷۸۳۰/۴	۱۵۰۳۹۷/۷	۱۸۲۵۲۱/۹	۲۱۸۵۵۸/۷	۲۶۲۶۳۱/۴
نسبت مالیات بر تولید ناخالص داخلی		۵/۶ درصد	۶/۲ درصد	۶/۷ درصد	۷/۳ درصد	۸ درصد
نسبت مالیات بر هزینه جاری دولت		۵۳ درصد	۶۱/۵ درصد	۶۷/۹ درصد	۷۳/۸ درصد	۸۰/۷ درصد

شایان توجه است که در قانون برنامه چهارم توسعه (جدول ۳) نیز پیش بینی شده است که نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی از ۵/۶ درصد در سال ۸۴ به ۸ درصد در سال ۸۸ و نسبت مالیات به هزینه های جاری از ۵۳ درصد به ۸۰/۷ درصد افزایش یابد (یاسری، ۱۳۸۶، ص ۱۸).

با توجه به فرآیند انتشار صکوک اجاره و قانون مالیات های مستقیم، در سه مقطع از این فرآیند قابلیت مالیات بندی وجود دارد که چالش های مربوط به آنها با در نظر گرفتن سیاست های فوق الذکر کلان مالیاتی، بررسی و راهکارهای مناسب برای برون رفت از این چالش ها ارائه می گردد؛

۱) وقتی که دارایی توسط شرکت بانی به واسطه فروخته می شود بر اساس ماده ۱۲۰ ق.م.م، صد درصد سود حاصل از این فروش مشمول مالیات اشخاص حقوقی می باشد. با توجه به این که فروش مزبور یک مبادله تجاری عادی محسوب می شود اخذ مالیات در این مقطع از یک سو هماهنگ با سیاست های کلان مالیاتی است و از سوی دیگر تاثیر نامطلوبی بر فرآیند تأمین مالی نخواهد داشت. استثنایی که در این مورد وجود دارد مربوط به حالتی است که اوراق صکوک منتشره از نوع اجاره به شرط تملیک است و اتحاد بین تولید کننده و مصرف کننده وجود دارد. در این حالت انتقال مالکیت از فروشنده به خریدار به شکل موقت انجام می گیرد و در پایان مدت اجاره (سررسید اوراق صکوک) دارایی فروخته شده مجدداً توسط بانی بازخرید می گردد،

اخذ مالیات از فروش موجب افزایش متوسط نرخ هزینه سرمایه بانی و از بین رفتن توجه پذیری فرآیند تأمین مالی می‌شود. لذا پیشنهاد می‌گردد در این حالت مالیات های قانونی اخذ نگردد.

۲) وقتی که اجاره بها توسط واسط از بانی دریافت می‌گردد در صورتی که دارایی مورد اجاره در گروه املاک طبقه بندی شود بر اساس ماده ۵۳ ق.م.پس از کسر ۲۵ درصد بابت هزینه ها، استهلاکات و تعهدات مابقی اجاره بها مشمول مالیات اجاره است و بر مبنای تبصره ۹ همان ماده مستاجر حقوقی (بانی) مکلف است مالیات موضوعه را از اجاره بها کسر و به اداره امور مالیاتی محل وقوع ملک پرداخت و رسید آن را به موجر تسلیم نماید. برای تبیین چالش مالیاتی در این مقطع، بررسی ماهیت درآمد وجریان‌های نقدی ورودی و خروجی شرکت واسط ضروری است.

نقش اصلی واسط دریافت اجاره‌های دوره‌ای از شرکت بانی با نرخ «الف» و توزیع این پرداخت های اجاره‌ای میان سرمایه گذاران با نرخ «ب» می‌باشد. به ترتیبی که مابه‌التفاوت نرخ «الف» و «ب» به عنوان کارمزد برای واسط باقی می‌ماند این مابه‌التفاوت منبع اصلی درآمد شرکت واسط است و بر اساس ماده ۱۰۵ ق.م.پس مشمول مالیات بر درآمد اشخاص حقوقی به نرخ ۲۵٪ خواهد بود.

بدین ترتیب و با فرض تسری ماده ۵۳ ق.م.پس به شرکت بانی و واسط، بخشی از مال الاجاره‌ای که واسط متعهد به پرداخت آن به سرمایه گذاران است از دسترس آن خارج شده و قادر به ایفای تعهدات خود نسبت به سرمایه گذاران نخواهد بود. با توجه به این که نرخ مورد انتظار سرمایه گذاران و نرخ کارمزد شرکت واسط قابل حذف یا کاهش نمی‌باشد، نشت بخشی از جریان های نقدی ورودی به شرکت واسط تحت عنوان مالیات بر درآمد اجاره، عملاً به شکل بار مالیاتی بر دوش شرکت بانی ظاهر خواهد شد و این شرکت خود را ناگزیر از جبران این کاهش جریان نقدی خواهد دید. این امر موجب افزایش متوسط نرخ هزینه سرمایه شرکت بانی خواهد شد. حال با فرض معلوم بودن نرخ بازده داخلی پروژه ای که برای آن تأمین مالی صورت می‌گیرد، افزایش متوسط هزینه سرمایه شرکت سبب از بین رفتن توجه پذیری پروژه و یا کاهش

کارایی فرآیند تأمین مالی خواهد شد. از این روی پیشنهاد می‌گردد که شرکت واسط از پرداخت مالیات موضوع ماده ۵۳ ق.م.م معاف گردد.

۳) سود دریافتی اوراق صکوک توسط سرمایه گذاران از واسط، بر اساس مواد ۱۰۵ و ۱۳۱ ق.م.م مشمول مالیات بر درآمد خواهد بود.

از آنجائی که اوراق صکوک اجاره نرخ سودی را به عنوان اجاره پرداخت می نمایند و در ترازنامه ناشر نیز در بخش بدهی ها قرار می گیرند، با اوراق مشارکت و تسهیلات بانکی مقایسه می گردند. از این رو توجه پذیری و قابلیت عرضه این اوراق به بازار باید با توجه به نرخ سود اوراق مشارکت و نرخ سود تسهیلات بانکی مورد بررسی قرار گیرد که در ادامه، این مطلب از دید سرمایه گذار و سرمایه پذیر بررسی می گردد.

با توجه به این که سود اوراق مشارکت و سود حاصل از سپرده گذاری در بانک معاف از مالیات است و هزینه های تأمین مالی از طریق انتشار اوراق مشارکت و تسهیلات بانکی نیز هزینه قابل قبول مالیاتی محسوب می گردند شرایطی را در نظر بگیرید که اوراق صکوک اجاره بدون این معافیت های مالیاتی منتشر گردد.

	از دید سرمایه گذار	از دید سرمایه پذیر	
نرخ سود اوراق مشارکت	۱۵/۵٪	۱۲/۵٪	نرخ سود بانکی
ریسک اعتباری	۱/۱٪	۱۶/۵٪	
مالیات (۲۵٪)	۵/۵٪	۳/۱۲۵٪	هزینه قابل قبول مالیاتی
حداقل سود مورد انتظار	۲۲٪	۹/۳۷۵٪	هزینه واقعی تسهیلات بانکی

در چنین شرایطی از دید سرمایه‌گذار میزان ریسک اعتباری صکوک اجاره منتشره توسط یک شرکت، بیشتر از ریسک اعتباری اوراق مشارکت بانک مرکزی خواهد بود. لذا مقداری به عنوان صرف ریسک اعتباری از سوی سرمایه‌گذار درخواست می‌گردد که با توجه به سررسید اوراق می‌تواند متفاوت باشد (حداقل ۱٪). در نتیجه سود مورد انتظار به ۱۶/۵٪ افزایش می‌یابد که با توجه به عدم معافیت مالیاتی و پرداخت مالیات ۲۵ درصدی روی این ۱۶/۵٪، حداقل سود مورد انتظار به ۲۲٪ خواهد رسید. بنابراین شرکتی که اقدام به انتشار این اوراق می‌نماید حداقل نرخ سودی معادل ۲۲٪ را پرداخت نماید در حالی که در شرایط کنونی می‌تواند از طریق تسهیلات بانکی با نرخ ۱۲/۵٪ تأمین مالی نماید که با توجه به قابل قبول بودن هزینه آن از نظر مالیاتی، هزینه واقعی تأمین مالی شرکت ۹/۳۷۵٪ خواهد بود. لذا در چنین شرایطی تأمین مالی از طریق انتشار اوراق صکوک اجاره عملاً ممکن نخواهد بود و برای ابداع و معرفی ابزار مالی جدیدی همچون صکوک باید یک بازار متجانس مالی وجود داشته باشد. برای ایجاد چنین بازار متجانسی دو راهکار وجود دارد:

(۱) چون سود سپرده‌های بانکی و سود اوراق مشارکت معاف از مالیات است، سود یا اجاره پرداختی اوراق صکوک اجاره که بر اساس عقود اسلامی منتشر می‌گردد باید معاف از مالیات باشد و سود پرداختی توسط ناشر اوراق نیز هزینه قابل قبول مالیاتی تلقی گردد (عقیلی کرمانی، ۱۳۸۶).

(۲) تبدیل قانون اوراق مشارکت به قانون اوراق بهادار اسلامی (ابزارهای مالی اسلامی).

(۳) مشمول مالیات شدن و برخورد یکسان با همه ابزارهای پولی و مالی اعم از سپرده‌های بانکی و اوراق بهادار اسلامی (ابزارهای مالی اسلامی) که در این خصوص پیشنهاد می‌شود سود سپرده‌های بانکی و سود اوراق بهادار اسلامی مشمول مالیات گردد اما هزینه آنها هزینه قابل قبول مالیاتی باشد.

در شرایط کنونی راهکار اول سهل الوصول‌تر و اجرایی‌تر به نظر می‌رسد اما باید توجه داشت که این راهکار در راستای سیاست‌ها و اهداف کلان مالیاتی کشور که بیشتر به آنها اشاره گردید، نمی‌باشد چرا که بخشی از منابع مالیاتی دولت را نادیده می‌

گیرد و به مثابه سرپوشی بر نارسایی‌های پولی و مالی (مانند تعیین دستوری نرخ‌ها و اعطای معافیت‌های زاید مالیاتی) کشور است. براساس راهکار دوم، برخورد مالیاتی با کلیه اوراق بهادار اسلامی (ابزارهای مالی اسلامی) یکسان خواهد بود. اگر بر اساس قانون مزبور کلیه اوراق بهادار یا ابزارهای مالی اسلامی معاف از مالیات شود ایراد مترتب به راهکار اول در مورد این راهکار نیز صادق خواهد بود. اما در صورت وضع هر گونه مالیات برای اوراق بهادار اسلامی مسئله مزیت معاف از مالیات بودن سپرده‌های بانکی در مقایسه با سود اوراق بهادار اسلامی حل نشده باقی می‌ماند که این خود می‌تواند با هدف مهم حرکت از بانک‌پایگی به سمت بازار پایگی در اقتصاد کشورمان در تناقض قرار گیرد.

اما، با توجه به سیاست‌ها و اهداف کلان مالیاتی، راهکار پیشنهادی سوم منطقی‌تر و جامع‌تر است. بر اساس آنچه در برخورد با انتشار ابزارهای تأمین مالی معمول است سود سرمایه‌گذاری حاصل از این اوراق مشمول مالیات می‌باشد و هزینه تأمین مالی ناشر از طریق این اوراق، هزینه قابل قبول مالیاتی تلقی می‌گردد. از سویی اجرای این راهکار در شرایط کنونی و در کوتاه مدت به دلیل نیاز به تغییرات اساسی در برخورد مالیاتی با اوراق بهادار اسلامی و سپرده‌های بانکی امکان‌پذیر نمی‌باشد. از این رو راه‌حل نهایی، یک راه‌حل تلفیقی است؛ بدین صورت که در شرایط فعلی و تا مدت زمان مشخصی، راهکار اول و یا دوم مورد استفاده قرار گیرد یعنی سود اوراق صکوک اجاره نیز مانند سود اوراق مشارکت و سود سپرده‌های بانکی معاف از مالیات باشد و سود پرداختی توسط ناشر اوراق نیز هزینه قابل قبول مالیاتی تلقی گردد و یا با تصویب قانون جامع‌تر اوراق بهادار اسلامی (ابزارهای مالی اسلامی) به جای قانون فعلی اوراق مشارکت، برخوردهای مالیاتی با کلیه اوراق بهادار اسلامی یکسان شود که در این صورت می‌توان برای دوره کوتاه‌مدت، نرخ پائینی را به عنوان نرخ مالیات این اوراق وضع کرد. اما با پیش‌بینی در برنامه‌ها و قوانین مرتبط مانند قانون برنامه پنجم توسعه، راهکار سوم که هم مطابق با اصول و مبانی علوم مالی و هم در راستای سیاست‌های کلان مالیاتی و سند چشم‌انداز است به کار گرفته شود.

بنابر آنچه گفته شد فرآیند انتشار اوراق صکوک اجاره در سه مقطع قابلیت مالیات بندی دارد: درآمد حاصل از فروش دارایی از سوی بانی به ناشر، درآمد شرکت واسط و پرداخت‌های دوره‌ای منظم به سرمایه‌گذاران. اعمال سیاست‌های مالیاتی مناسب در مورد این اوراق، امکان استفاده از این ابزار مالی را در کشورمان فراهم می‌نماید که این امر علاوه بر ایجاد مزایایی که پیشتر به تفصیل مورد بحث قرار گرفت، موجب گسترده تر شدن سفره مالیاتی دولت و گام برداشتن در راستای سیاست‌های کلان اقتصادی می‌گردد.

جمع بندی

با توجه به این که کلیه فعالیت‌های مالی در کشورمان از جمله طراحی ابزارهای مالی بر اساس اصول و موازین اسلامی صورت می‌گیرد و از طرفی بازار مالی کشورمان با فقدان تنوع ابزارهای مالی رو به روست، طراحی، معرفی و بکارگیری ابزارهای مالی اسلامی مانند اوراق صکوک اجاره بر اساس شرایط کشورمان برای جذب هرچه بیشتر منابع مازاد سرمایه‌گذاران و تخصیص بهینه آن به سرمایه‌پذیران ضرورتی انکارناپذیر است. اما طراحی و بکارگیری ابزارهای نوین مالی با چالش‌هایی نیز مواجه است که یکی از مهم‌ترین آنها چالش‌های مالیاتی است. براساس قانون اساسی هرگونه وضع، بخشش و معافیت مالیاتی بر عهده مجلس شورای اسلامی است که این خود از یک سو اهمیت موضوع و از سوی دیگر زمان‌بر بودن و دشواری حل مسائل مالیاتی پیرامون انتشار اوراق بهادر را نشان می‌دهد. در این مقاله چالش‌های مالیاتی پیش روی انتشار اوراق صکوک اجاره بررسی و در نهایت پیشنهاد گردید سود یا اجاره پرداختی این اوراق در کوتاه‌مدت همانند سود اوراق مشارکت و سود سپرده‌های بانکی معاف از مالیات شود ولی با تصویب قوانین مناسب که در حال حاضر خلاء چنین قوانینی در اقتصاد کشورمان به خوبی احساس می‌شود، سود یا اجاره پرداختی اوراق صکوک اجاره، سود اوراق مشارکت، و سود سپرده‌های بانکی مشمول مالیات شود اما هزینه آنها هزینه قابل قبول مالیاتی باشد.

یادداشت ها

1. Tax regiem
2. Equity
3. Efficiency
4. Simplicity
5. Transparency
6. Administrablity
7. Relevant
8. Market frictions

کتابنامه

- انواری رستمی، علی اصغر؛ لاری سمنانی، بهروز (۱۳۸۳)، «عوامل مؤثر بر جذابیت بورس اوراق بهادار مطالعه موردی: بورس اوراق بهادار تهران»، *فصلنامه بررسی های حسابداری و حسابرسی*، شماره ۳۵.
- بابا قادری، آزاده؛ فیروزی، اعظم (۱۳۸۶)، «صکوک رایج ترین ابزار تأمین مالی اسلامی: ساختار، فرآیند و چالش های پیش رو»، *مجموعه مقالات کنفرانس بین المللی تأمین مالی اسلامی*، مرکز مطالعات تکنولوژیک دانشگاه صنعتی شریف.
- جعفری صمیمی، احمد؛ صالح نژاد، سید حسن (۱۳۷۸)، «جایگزینی مالیات بر ارزش افزوده برای مالیات بر شرکت ها و تاثیر آن بر بودجه دولت در ایران»، *فصلنامه بررسی های حسابداری و حسابرسی*، سال هفتم، شماره ۲۶ و ۲۷.
- ضیائی بیگدلی، محمد تقی (۱۳۸۳)، «آثار مالیات بر نقل و انتقال سهام در بازار اوراق بهادار تهران»، *فصلنامه پژوهشنامه اقتصادی*، شماره ۱۳، صص ۱۷۳-۱۲۷.
- گیلکی حکیم آبادی، محمد تقی (۱۳۸۳)، «درس هایی از روند اصلاحات مالیاتی در جهان: مطالعه موردی ایران»، *پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی*، سال ۴، شماره ۱۳.
- عقبلی کرمانی، پرویز (۱۳۸۶)، سخنرانی تحت عنوان «تبعیض مالیاتی بین ابزارهای مالی سنتی و نوین تأمین مالی در نظام مالی کشور و ارائه پیشنهاد عملیاتی»، *کنفرانس بین المللی تأمین مالی اسلامی*، مرکز مطالعات تکنولوژیک دانشگاه صنعتی شریف.
- نجفی، مهدی (۱۳۸۵)، «بررسی فرآیند تأمین مالی از طریق انتشار اوراق صکوک»، *پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده معارف اسلامی و مدیریت*، دانشگاه امام صادق (ع).

- Iqbal, Zamir (2006), "Islamic Financial Capital Market", *Islamic Finance*.
- Tariq, Ali Arsalan (2004), *managing Financial Risk of Sukuk Structures*.
- Vavrova, Katarina (2005), "Taxation of Financial Instruments", *BIATEC*, Vol 9,10.
- Ad Hoc Group of Experts on International Cooperation in Tax Matters, tenth meeting, Geneva, 10-14 Sep 2001.
- Brunson, Samuel D (2008), *Elective Taxation of Risk-Based Financial Instruments*

